

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. Підвищення ефективності судової системи належить до фундаментальних проблем теорії судових систем, вирішення якої прямо залежить від розуміння умов досконалості суду. Це дуже важлива методологічна проблема, оскільки юридична наука здатна змоделювати ідеал судової системи, який у юридичному оформленні слід намагатися досягти за конкретних соціально-політичних умов. Досі в Україні не провадилось фундаментального дослідження, присвяченого ефективності функціонування такого суспільно-правового інституту, як судова система.

Ключові слова: державна влада, судова влада, судочинство, ефективність, ефективність судової влади, право, Конституція України.

Постановка проблеми. Навколо питання щодо місця судової влади як окремої гілки єдиної влади, так і її ролі для реалізації державного управління сьогодні точиться чимало наукових, політичних і правових дискусій. І це має певний сенс, адже лише розвинуті гілки державної влади в їх єдності, згідно з Конституцією України, можуть забезпечити ефективну реалізацію функцій, покладених надержаву. Проте, існуюча сьогодні в Україні система судів потребує не простомодернізації, а якісних змін. Нестабільність функціонування системи публічної влади, безкінечні конфлікти між різними гілками влади, невпинна політизація державного управління вимагають пошуку оптимальної взаємодії різних гілок влади та їх конституційного закріплення.

Підвищення ефективності судової системи належить до фундаментальних проблем теорії судових систем, вирішення якої прямо залежить від розуміння умов досконалості суду. Це дуже важлива методологічна проблема, оскільки юридична наука здатна змоделювати ідеал судової системи, який у юридичному оформленні слід намагатися досягти за конкретних соціально-політичних умов. Досі в Україні не провадилось фундаментального дослідження, присвяченого ефективності функціонування такого суспільно-правового інституту, як судова система.

Питання оцінки ефективності функціонування судової влади приваблюють практиків і вчених різних сфер науки, знаходить своє відображення в наукових дослідженнях останніх років В. Ю. Большакова, В. Д. Бринцева, Ф.Е. Жалінського, Л.М. Москович, Ю. Д. Северина, В. В. Сташиса, А. А. Стрижака, А. М. Хливнюка, Ю. С. Шемчушенка, М. К. Якимчука та ін.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження даного питання є праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців з теорії державного управління та конституційного права В. Б. Авер'янова, Г. В. Атаманчука, В. Д. Бакуменка, В. Д. Гавловського, Р. А. Калюжного, В.Н. Кудрявцева, В.Я. Малиновського, Н. Р. Нижник, В.В. Онопенка, О. П. Рябченко, Л.І. Спиридонова, В. С. Цимбалюка, В. О. Шамрая та ін.

Метою роботи є аналіз основних складових ефективності судової системи й розроблення науково обґрунтованих пропозицій підвищення ефективності національної судової системи, зокрема

В Конституції України ст. 125 вказує на «систему судів» в Україні [1,Ст.141]. У Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 3612 йдеться про «судівництво як єдину систему судового устрою та судочинства», «систему правосуддя» та знову ж таки «систему судів та судових інстанцій». У п. 6 Заяви Ради суддів України «Про концептуальні підходи Ради судів України щодо

подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні» взагалі вживається поняття «система органів судової влади».

Як зазначає В. І. Андрейцев[2, с.15], судова система зовсім не виписана в конституційних положеннях розділу «Правосуддя» і тільки аналітичним шляхом можна сформулювати основні доктринальні положення щодо її формування, розвитку та функціонування, як відносно виокремленої підсистеми у структурі правової системи України. Цілком підтримуючи наведену думку, зауважимо, що аналогічним чином можливо сформулювати і такі поняття як «система судів», «судова система» та «судоустрій».

У доктрині сам термін «судова система» трактується по-різному. Так, судова система визначається А. Я. Сухаревим як сукупність усіх судів держави. Як сукупність судових органів держави визначають цей термін В. В. Молдован, С. М. Мельник [3, с.17]. Згідно визначення, наданого Л. П. Сушко, судова система європейської держави є сукупністю судів (загальної юрисдикції і спеціалізованих), квазисудових органів і спеціальних органів судової влади, які цілеспрямовано здійснюють правосуддя й диференційовані за предметами повноваження й іншими підставами, що функціонують у системі певної ієрархії. Судова система розглядається І. Є. Туркіною як обумовлена Конституцією й законами сукупність судів, організованих на демократичних принципах з урахуванням національно-державного й адміністративно-територіального устрою держави[4,с.31].

Таким чином, по суті йдеться про сукупність судових органів держави, упорядковану за допомогою нормативного масиву, але аж ніяк не про систему в методологічному розумінні. Якщо ж таку сукупність визначити як єдину та взаємозалежну, можемо отримати зміст поняття «система судів», але не поняття «судова система».

Більш прийнятною видається думка Л. М. Москвич[5,с.45], яка вказує, що судова система – це не лише сукупність складових, що її утворюють, тобто судів та дотримується думки, що суди утворюють судову систему, для якої, як і для кожної іншої системи, характерні певні зв'язки і відносини між окремими її елементами (судами), а

також якій притаманні такі властивості, як ієрархічність, багаторівневність і структурованість.

Законодавство, що забезпечує функціонування судової влади і судової системи, має комплексний характер, оскільки воно містить норми ряду галузей права: конституційного, адміністративного (у сфері організації судової системи), цивільного, кримінального, процесуального права (у сфері забезпечення здійснення правосуддя) тощо. Тобто для класифікації нормативно-правових актів у сфері судової влади досить часто використовують субординаційний підхід, що відображає їх юридичну чинність, та визначають закони, укази, постанови уряду, нормативні акти місцевих органів влади тощо. Вказаний підхід характерний і для класифікації нормативно-правових актів інших галузей права. Так, у конституційному праві визначають Конституцію України, міжнародні договори України, закони України, акти Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Верховної Ради АРК і Ради міністрів АРК, акти місцевих органів влади та місцевого самоврядування.

Подібні підходи вироблено і в адміністративному праві, систему джерел якого сформовано в ієрархічній послідовності, починаючи від Конституції України і закінчуючи актами місцевих органів влади. Таку ж позицію займає і С. Стеценко, який вказує на необхідність обґрунтування їх класифікації, наголошує на ряді особливостей джерел адміністративного права: різноманітність, перевага підзаконних нормативних актів, поєднання матеріальних та процесуальних норм, часте внесення змін, та визначає їх як міжнародні та внутрішньодержавні.

Серед міжнародних актів виділяє міжнародні угоди (договори) України та міжнародно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України. Внутрішньодержавні – це Конституція України, кодифіковані та звичайні закони, підзаконні нормативно-правові акти та адміністративні договори. Підзаконні нормативно-правові акти, у свою чергу, поділено на постанови Верховної Ради, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів, акти Верховної Ради та Ради

міністрів Автономної Республіки Крим, акти центральних та місцевих органів виконавчої влади, рішення органів місцевого самоврядування, накази керівників державних підприємств, установ та організацій.

Управління судовою системою, з точки зору правового впливу, забезпечується переважно нормами саме адміністративного права, які закріплюють і впорядковують значну кількість внутрішньо організаційних відносин у діяльності судів, що, як зазначає М. Запорожець, й складає основний зміст управління поза процесуальною діяльністю органів судової влади України. Виходячи з цього, нормативно-правові акти можна класифікувати за функціонально-цільовим та структурно-організаційним критеріями. Під функціонально-цільовим слід розуміти юридично закріплені мету, завдання та функції цих органів тощо. Структурно-організаційний критерій передбачає нормативне регулювання порядку утворення, реорганізації, ліквідації судів, організаційне самовизначення та процедуру діяльності тощо.

Систематизуючи нормативно-правові акти, що регламентують організацію роботи суду, І. Марочкін класифікує їх також за субординаційною ознакою: Конституція України, рішення і висновки Конституційного Суду, міжнародно-правові акти, закони України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, акти Державної судової адміністрації, акти органів судової влади, які поділяються на накази і розпорядження голів судів (місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих, Верховного) та акти органів суддівського самоврядування.

Для початку побудови нової структури судової влади важливе значення мало прийняття ряду політико-правових документів, у першу чергу, Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності України, з якими ряд дослідників пов'язують початок відліку судової реформи. Як наголошує М. Сірий, проголошення державної незалежності поставило на порядок денний завдання створення національної юстиції, судової влади, незалежного суду тощо. Так, у розділі III Декларації про державний суверенітет

Україні було проголошено принцип поділу державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову. В Акті від 24 серпня 1991 року проголошено створення суверенної Української держави, що передбачало побудову незалежної державної влади, у тому числі й судової. Прийняття Декларації та Акта потребувало розробки програмних документів, які б сприяли втіленню проголошених ідей в життя.

Таким документом стала Концепція судово-правової реформи, прийнята Верховною Радою України 28 квітня 1992 року.

Саме поняття «концепція» має досить широке тлумачення. У найзагальнішому вигляді – це система доказів певного положення, поглядів на те чи інше явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ. У більш вузькому тлумаченні – задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, проектів, планів, програм.

Правову концепцію визначають як провідну ідею, точку зору на те чи інше правове явище, як важливий засіб розвитку як юридичної науки, так і науково обґрунтованого державно-правового будівництва. Правові концепції розробляються окремими правознавцями або колективами юристів – учених і практиків. Схвалені у встановленому порядку, беруться за основу відповідних організаційних заходів, законодавчих актів, рішень тощо.

У Концепції судово-правової реформи було обґрунтовано умови і фактори, що впливали на необхідність реформування. Виходячи з цього, сформульовано мету, принципи реформування, визначено напрями реформування судової системи, а також органів прокуратури, адвокатури, юстиції та етапи проведення реформи. В обґрунтуванні необхідних змін чітко вказувалось, що судово-правова реформа повинна привести судову систему, а також всі галузі права у відповідність із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулись у суспільстві. На основі цього сформульовано її мету: формування незалежної судової влади шляхом перебудови судової системи, створення нового законодавства, вдосконалення форм судочинства.

У ході проведення реформи було визнано за необхідне гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади; реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою; створити систему законодавства про судоустрій, яке б забезпечило незалежність судової влади; поступово здійснити спеціалізацію судів; максимально наблизити суди до населення; чітко визначити компетенцію різних ланок судової системи; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом. Концепція визначала проведення реформи в три етапи:

- законодавче забезпечення реформування;
- утворення нових ланок судів;
- узагальнення результатів двох перших етапів, удосконалення законодавства та подальша спеціалізація судів.

Загалом, становлення взаємного зв'язку суду з громадськістю сприятиме суспільному контролю за судом та зростанню довіри до нього, однак у цій сфері залишається ще багато невирішених питань, щопотребують подальших наукових досліджень, мають більш практичне й прикладне значення для розвитку демократичної та правової держави і громадянського суспільства.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. (зі змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV) // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування // Вісник Вищої ради юстиції. — 2010. — № 1. — С. 15.

3. Молдован В. В., Мельник С. М. Судоустрій України: Навч. посібник. — К.: Алерта, 2013. — 280 с. — С. 17.

4. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : дис ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Сушко Людмила Петрівна. – Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2009. – 181 с. – С. 31.

5. Москвич Л. М. Ефективність та справедливість судової системи // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 8(108). – С. 45.

6. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник / С. Г. Стеценко. – К., 2007

7. Запорожець М. Д. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / М.Д. Запорожець. – Х., 2004.

8. Організація роботи суду в Україні : навчальний посібник / І. Є. Марочкін, П. М. Каркач, О. М. Овчаренко та ін. – Х., 2009

9. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12

10. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991 № 1427-ХІІ / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=14212

11. Концепція судово-правової реформи : постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. №2296-12 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2296-12

Скляр С.С. Проблемы повышения эффективности функционирования судебной системы Украины. – Статья.

Аннотация. Повышение эффективности судебной системы принадлежит к фундаментальным проблемам теории судебных систем, решение которой напрямую зависит от понимания условий совершенства суда. Это очень важная методологическая проблема, поскольку юридическая наука способна смоделировать идеал судебной системы, который в юридическом оформлении следует пытаться достичь в конкретных социально-политических условиях. До

сих пор в Украине не проводилось фундаментального исследования, посвященного эффективности функционирования такого общественно-правового института, как судебная система.

Ключевые слова: государственная власть, судебная власть, судопроизводство, эффективность, эффективность судебной власти, право, Конституция Украины.

Skliar S. S. The issue of increasing of effectiveness of court system of Ukraine operation. –Article.

Annotation.Increasing of effectiveness of court system belongs to fundamental issues of the theory of court systems solving of which properly depends on realizing the conditions of court perfection. This is a very essential methodological issue, as far as juridical science can model an ideal of court system, which should be aimed to reach in proper social-political conditions. Fundamental research devoted to effectiveness of such social-legal institute as a court system has not been made in Ukraine yet.

Key words: state power, court system, law procedure, effectiveness, effectiveness of court system, law, Constitution of Ukraine